

תוכן עניינים

ט	פתח דבר
טז	מפה
1	פרק ראשון: מעשה פראג, 1690 לערך (עברית ויידיש)
30	פרק שני: מעשה ניקלסבורג, 1696 (נוסח עברי)
87	פרק שלישי: מעשה ניקלסבורג, 1696 (נוסח ביידיש)
187	פרק רביעי: המדריך לגירוש רוח (כתב־יד אוקספורד 1965)
203	פרק חמישי: משתתפי מעשה ניקלסבורג – הממד השבתאי
225	פרק שישי: מעשה ניקלסבורג במבט לאחור
225	א. גרסת מגרש־המשנה (1710)
232	ב. גרסת תושב העיר (1715)
241	פרק שביעי: מעשה ניקלסבורג כדגם־אב למעשי רוח במאה הי"ח
241	א. מעשה דעטמולד, 1743
260	ב. מעשה חמלניק, 1755
	נספחים – הטקסטים
291	נספח א: מעשה פראג, פיורדא 1694 (יידיש)
294	נספח ב: מעשה ניקלסבורג, פיורדא 1696 (עברית)
306	נספח ג: מעשה ניקלסבורג, פיורדא 1696 (יידיש)
351	נספח ד: מעשה ניקלסבורג, פרנקפורט דמיין 1715 (יידיש)
353	נספח ה: מעשה דעטמולד, פיורדא 1743 (עברית)

- 360 נספח ו: מעשה חמלניק, 1755 (שחזור בידיש)
- 375 נספח ז: המדריך לגירוש רוח (כתב־יד אוקספורד 1965)
- 430 נספח ח: מדריכים אשכנזיים נוספים לגירוש רוח
- 459 נספח ט: הדרכות לגירוש רוח שניתנו לחיים ויטל
- 472 נספח י: מעשי רוח קודמים (1690-1545)
- 529 נספח יא: מעשי רוח מאוחרים לא ידועים (1901-1715)

538 **ביבליוגרפיה**

- 551 **מפתח שמות אישים**
- 569 **מפתח שמות מקומות**
- 576 **מפתח שמות חיבורים**

פתח דבר

כשהתחלתי לעסוק בספרות יידיש הקדומה, בת המאות השש עשרה–שמונה עשרה, ובחרתי להתמקד בסיפורים שסופרו בלשון זו באותה תקופה, בוודאי לא העליתי בדעתי שאמצא את עצמי עוסקת, ברבות הימים, בגירושי שדים ורוחות. אך בתוך השפע הרב של ספרוני מעשיות בידיש (המכונים 'מעשה ביכלעך'), שאליהם התוודעתי בשנת מחקר שביליתי בספריית הבודליאנה באוקספורד (1975), גיליתי שני ספרונים מעניינים במיוחד, המתארים בהרחבה ובפירוט אירועים של גירוש רוח, שהתרחשו בשתי קהילות בתחום התרבות האשכנזית: האחד בקורץ שבמזרח אירופה (בשנת 1660 לערך), והשני בניקלסבורג שבמרכז (בשנת 1696). שני הספרונים היו בלתי ידועים, הן מפני שעותקם השמור בבודליאנה הוא היחיד מהם ששרד ומצוי בידינו (זה המצב השורר לגבי רוב ה'מעשה ביכלעך' בידיש), והן בגלל לשונם הייחודית, ה'ישנה', השונה מן היידיש המודרנית, ועושה את הבנתם לנחלת מומחים בלבד.

הספרון על קורץ פורסם על ידי לפני למעלה משלושים שנה (1982), אך פרסומו של המעשה בניקלסבורג התעכב עד עתה. עיקר העיכוב נבע ממספרם הרב של שמות אישים המוזכרים כמשתתפים – באופן זה או אחר – במעשה המאגי הגרנדיזוי, ולא רציתי לפרסמו מבלי לאתר תחילה את זהותם ההיסטורית של משתתפים אלה (או לפחות של רובם). משימה זו נמשכה זמן רב. ידעתי שסיפור רוח מקיף ופרטני כזה, המציג שורה ארוכה של שמות אישים היסטוריים בני המרחב והתקופה, נותן הזדמנות יחידה במינה למצוא תשובה לשאלה המסקרנת: מי הם החוגים שבקרבם וב'ניהולם' מתבצעות אותן פעולות מאגיות של גירוש רוח (סילוק רוחו של אדם מת מגופו של אדם חי שלתוכו נכנס).

ואכן מבחינה זו לא התבררה תוחלתי. חשיפת זהותם ההיסטורית המגוונת של האישים שנטלו חלק באירוע המאגי, שהסעיר את ניקלסבורג בשנים האחרונות של המאה השבע עשרה, נותנת לנו עתה תמונה שלא ידענו כמוה לגבי ה'מושב בחיים' של אירוע הגירוש במסגרת הקהילה, ובמיוחד לגבי החוגים והאישים המעורבים באירועים מסוג זה באופן פעיל – לפני הקלעים ומאחוריהם. זהותם של חוגים אלה ומעמדם של אישים אלה, כפי שהם עולים בבירור ממעשה ניקלסבורג, יש בהם כמדומה כדי לקעקע מוסכמה שכיחה, שעל פיה העיסוק והריפוי במאגיה נעשים על ידי אישים המצויים בשולי החברה ולא במרכזה.

בשלושים השנים שחלפו מאז פרסמתי את 'מעשה קורץ', חל שינוי של ממש בחקר המאגיה היהודית בכלל ובחקר טקסטים על גירוש רוחות בפרט. ראשית, הופיע ספרו החשוב של גדליה נגאל, 'סיפורי דיבוק בספרות ישראל' (1983), מהדורה שנייה עם הוספות ותיקונים: (1994), שהוא אנתולוגיה מקיפה של סיפורי גירוש רוח שהגיעו לידניו, בעיקר בדפוס אך גם בכתב-יד, החל מן הראשונים שבהם (צפת, המאה השש עשרה), ועד המאה העשרים (ארץ ישראל, 1930). שנית, הופיע חיבורו של יוסף חיות (באנגלית; 2003), המתמקד בסיפורים בני המאות השש עשרה–השבע עשרה – ובראשם אלה הקשורים לצפת ולאישיה: האר"י, חיים ויטל ובנו שמואל, ובוחן אותם על הרקע ההיסטורי והרעיוני של תקופתם.¹ שני חיבורים אלה מספקים לנו מסגרת התייחסות, שבאמצעותה ניתן להעריך את 'מעשה ניקלסבורג' שבידינו בהשוואה לסיפורי רוח אחרים בני התקופה, ולעמוד ביתר חדות על ייחודו ומקומו בהתפתחותה של הסוגה. מתברר ש'רוח ביכל' זה הוא ה'רוח' הארוך והמקיף ביותר שבידינו על התופעה הנפוצה של גירוש רוח, ויש בו כדי לחזק ולבסס את מעמדה של אשכנז (במובנה הרחב של המילה) כזירת התרחשות מרכזית של סיפורים מעין אלה, ואת מרכזיותה הגוברת בסוגה לקראת סוף המאה השבע עשרה.

אולם אורכו הגדול ופירוטו הרב של 'מעשה ניקלסבורג' הכתוב יידיש איננו ההיבט היחיד, המציב אותו כיוצא דופן בסוגה. היבט אחר של מעשה זה, משמעותי לא פחות ואולי אף יותר, הוא העובדה, שאין הוא ה'רוח' היחיד על מה שהתרחש בניקלסבורג ב־1696, ואף לא הראשון. מסתבר כי קדם לו דוח עברי על אותו אירוע, וכי הדוח ביידיש נכתב מתוך עמדת תחרות עם זה העברי – מתוך כוונה מוצהרת לדחוק אותו, לתקן את השקרים הכתובים בו, להשלים את הפערים ואת הקיצורים שבהם נקט כותבו (לדעת הכותב המתחרה), ולהעמיד במקומו דוח אמין ומשופר. מצב זה, של שני דוחות המתחרים זה בזה על תיאור הנכון והמדויק של אותו אירוע, חריג לגמרי בסוגה, והוא פותח בפנינו אפשרויות חדשות להבנת הדינמיקה של אירועים אלה, ובעיקר הדינמיקה של הדיווח על אודותם.

*

בחיבור זה שבעה פרקים. הפרק הראשון דן בסיפור רוח (דו־לשוני: בעברית וביידיש), שנרקם במרכז אירופה בשלהי המאה השבע עשרה (פראג, 1690 לערך), והוא אפוא מעין מבוא למה שהתרחש בניקלסבורג שנים ספורות לאחר מכן, מה גם שאותם אישים משתתפים בשני הסיפורים; ליתר דיוק: גיבורו הראשי של 'מעשה פראג'

משמש כמגרש-משנה ב'מעשה ניקלסבורג'. הפרק השני עוסק ב'מעשה ניקלסבורג' העברי, המוכר אמנם היטב (נדפס במהדורות רבות עד עצם ימינו), אך עתה, עם גילוי של הרוח המתחרה ביידיש, מואר באור שונה. הפרק השלישי, שהוא במידה רבה העיקרי, עוסק ב'מעשה ניקלסבורג' ביידיש, המתפרסם כאן במלואו לראשונה; הוא נבחן מקרוב (בליווי תרגום לעברית), ומושווה לשני הדוחות הקודמים וכן לסיפורי הסוגה בכללותה (בעיקר בהערות), תוך ניסיון להעמיד תמונה מלאה ככל האפשר של הדמויות ההיסטוריות הנוטלות בו חלק.

הפרק הרביעי מתמקד בהיבט השבתאי של האישים הנוטלים חלק באירועים, הן בפראג והן בניקלסבורג, ובמיוחד בזה של שלושת האישים המרכזיים – המגרש (משה פרעגר), מגרש-המשנה (הירש סגל), והרב הראשי הממנה אותם וניצב 'מאחורי' האירועים – הלוא הוא ר' דוד אופנהיים, הדמות הרבנית המרכזית של מרכז אירופה באותם ימים.

הפרק החמישי עוסק בסוגה מאגית עצמאית ובלתי ידועה, המכונה כאן 'מדריך למגרש'. מדובר בספרי הדרכה לבעלי-שם כיצד יש לגרש רוח, שהיו מצויים עד ראשית המאה השמונה עשרה בכתבי יד בלבד, ובמיוחד בספר הדרכה ספציפי (כתב-יד אוקספורד 1965), שהוא לדעתי זה שהיה מונח בפועל לנגד עיניו של בעל-השם בשעה שגירש את הרוח בניקלסבורג. הוא מתפרסם כאן לראשונה במלואו, לצד מדריכים אשכנזיים אחרים מסוגו.

שני הפרקים האחרונים, השישי והשביעי, עוסקים בגלגולים מאוחרים של מעשה ניקלסבורג בשנים הבאות. הפרק השישי מציג שתי גרסאות קצרות על מה שאירע שם, המסופרות על ידי אישים שנכחו באירוע – מגרש-המשנה הירש סגל (1710) ותושב העיר יצחק צורף (1715). הפרק השביעי מתבונן בשני סיפורי רוח שהתרחשו בסביבות אמצע המאה השמונה עשרה במרחבים אחרים – בגרמניה ובאוקראינה (דטמולד 1743, חמלניק 1755), ובחינתם המדוקדקת מעלה שהם נשענים במידה גדושה על מעשה ניקלסבורג כדגם-אב וכמודל לחיקוי.

הספר כולו מנסה אפוא להעמיד תמונה מקיפה של 'קורות' מעשה ניקלסבורג כסיפור מפתח בסוגה, החל מניצניו בפראג בשנים שקדמו לו, וכלה בגלגולו בעיירה הרחוקה של מזרח-אירופה שניים-שלושה דורות מאוחר יותר.

*

סוגת הגירוש היהודית שונה במידה רבה מן הסוגה המקבילה לה בספרות הנוצרית הסובבת, שכן האחרונה עוסקת בעיקר בגירוש של שדים (דהיינו: יצורים לא-אנושיים במהותם), ואילו הסוגה היהודית (בוודאי האשכנזית) עוסקת באופן מובהק בתופעה אחרת: גירוש רוחו של אדם שנפטר מגופו של אדם חי שלתוכו הוא נכנס.²

הבדל זה הוא מהותי, שכן גם אם קיים דמיון מסוים באמצעים המאגיים הננקטים, או בנוסחאות המאגיות הנאמרות בשני המקרים, הרי הדינמיקה של הסיפור עצמו שונה לחלוטין. השוני בא לביטוי במעמדן ובאופיין של הנפשות הפועלות בו: השד אינו דמות 'משלנו', דהיינו אינו דמות אנושית, אינו בעל 'ביוגרפיה', אינו מושא להזדהות, ואינו נושא על גבו חטאים; מה שאין כן ה'רוח' בסיפור הגירוש היהודי: כל עיקרו טמון בכך שהוא גלגולו של בן-אנוש, אדם 'כמותנו' – יש לו תולדות חיים, והוא נושא על גבו חטאים שהוא אחראי להם.

לשוני זה השלכה כבדת משמעות על מבנה הסיפור ותכליתו: הסיפור הנוכרי (בעיקר הנוצרי) מעמיד במרכזו את הדמות האנושית – האדם שנופל קורבן לאיחוזו של השד, בדרך כלל כעונש על חטא כבד שחטא. מה שאין כן הסיפור היהודי: במרכזו עומד, בדרך כלל, לא האדם האחוז, אלא הרוח עצמו; ליתר דיוק: האדם שנאלץ להפוך לרוח לאחר מותו, כעונש כבד על חטא חמור שחטא (ולא נענש עליו כראוי בחייו). בשתי הספרויות מדובר אפוא בתבנית בינארית של חטא ועונש, אך בעוד שהסיפור הנוצרי רוקם את התבנית סביב האדם האחוז – רוקם אותה הסיפור היהודי, בדרך כלל, סביב הרוח עצמו (לאדם האחוז מייחס הוא, לעתים, חטא 'קטן', כתואנה מאפשרת ולא כסיבה ממש).

זה הרקע לכך שסיפור הרוח היהודי כולל בדרך כלל יחידת מפתח, שאותה ניתן לכנות 'מונולוג הרוח'. זה מונולוג מפותח ורב עניין של הרוח, שבו הוא מפרט את קורות חייו (חטאיו, מותו, קבורתו), ובעיקר את עינויו וסבלו לאחר מותו (מידי מלאכי חבלה, ב'כף הקלע', בפתח הגהינום [לא בגהינום עצמו, שאליו אין הוא ראוי להיכנס]), ואת מסכת גלגוליו באובייקטים שונים (דוממים, בעלי חיים, בני אדם) – בטרם מצא מנוחה בגוף קורבנו הנוכחי. יחידה מרתקת זו (במעשה ניקלסבורג בידידש היא מפותחת במיוחד) נעדרת כליל מן הסיפור הנוכרי המקביל, שכן, כאמור, אין לשד ביוגרפיה ואין מסכת חטאים באמתחתו. בקצרה: בעוד אשר בסיפור הנוצרי האדם האחוז הוא ה'גיבור', הרי בסיפור הגירוש היהודי הרוח – ליתר דיוק: האדם שהפך לרוח – הוא בעצם הגיבור: הוא זה שממעשיו ומגורלו המר עלינו, כנמענים של הסיפור, ללמוד ולהפיק לקח.

מבחינה זו גישת המחקר לסיפור הרוח היהודי מחטיאה את מהותו כאשר היא מתמקדת, בדרך כלל, דווקא באישיותו של 'חולה הרוח', דהיינו: באדם האחוז, תוך ניסיון לעמוד על פשר 'מחלתו', ועל סיבותיה המודעות והלא מודעות, האישיות והחברתיות (ביטוי לדחפים מודחקים, השמעת קולות שאינם מקובלים בחברה,

---

N. Caciola, 'Spirits Seeking Bodies: Death, Possession and Communal Memory in the Middle Ages', in: B. Gordon & P. Marshal (eds.), *The Place of the Dead: Death and Remembrance in Late Middle Europe*, Cambridge 2000, pp. 66–86.
(החוקרת אינה מודעת לתופעת ה'דיבוק' בחברה היהודית).

קריאת תגר על הנורמות המקובלות והמפללות שלה, וכיוצא באלה). יש לזכור כי כל אירוע רוח – והסיפור על אודותיו – הם פרי הפקתה, פרי יצירתה, של חברה מסוימת: החברה עצמה בונה דרמה, מספרת סיפור, על אודות חבר מחבריה שסרח (בדרך כלל הוא מוכר וזכור לה היטב, ודווקא מבחינה זו מעשה ניקלסבורג הוא חריג בולט), 'מתחשבת' אתו ומענישה אותו – בדיוק על ידי בנייתו של אירוע/ סיפור, שבו הוא מתפקד כגיבור שלילי ובאמצעותו נשאר זכרו לדראון עולם (לשם כך נכתב ומופץ הסיפור בעל פה ובכתב).

סיבתו של היפוך יוצרות זה, השגור במחקר הסוגה, נעוצה מן הסתם בכך, שאחוז הרוח הוא אדם 'ממשי', בעוד שה'רוח' הוא, כביכול, פרי אמונה תפלה, וככזה אין החוקר המלומד יכול להתייחס אליו 'ברצינות'. אולם נקודת המפתח היא, שדווקא ה'רוח' הוא הדמות הממשית בעיני החברה המספרת (וזווית ראייתה היא הקובעת לדידנו), ואילו האדם האחוז הוא מבחינתה מדיום בלבד – בדיאלוג הנוקב שהיא מקיימת עם חבר הקהילה שסרח, ואשר לא ריצה במשתמע את מלוא העונש המגיע לו.

זאת ועוד: רוב המחקר על סיפור הרוח מדגיש שמדובר בתופעה נשית; רוב אחוזי הרוח הן נשים (ומכאן מסקנות 'פמיניסטיות' לגבי הצורך שלהן בכיטוי קיצוני ובלתי מקובל של שהיית רוח בגופן). דא עקא שבכשליש מסיפורים אלה אחוז הרוח הוא גבר (פרופורציה זו קיימת בסוגה גם בסיפורים נוצריים), ושליש הוא שיעור נכבד דיו כדי לא להתעלם ממנו אלא לתת לו הסבר.³ יתרה מזו: המשותף לרבים מאחוזי הרוח אינו מינם, אלא דווקא נתון אחר שממנו מתעלם מחקר סיפור הרוח היהודי כליל – גילם: במקרים רבים מדובר בצעירים עולי ימים (לפני גיל הנישואים), המצויים בין ראשיתו לאמצעו של העשור השני לחייהם (בהתחשב בגיל הנישואים הנמוך בתברה היהודית המסורתית ברורות הקודמים), צעירים שהיום היינו מכנים אותם ילדים (גם בטקסטים עצמם מופיעה לא אחת המילה 'ילד', ואף 'תינוק'// 'תינוקת').⁴ מאחר שאין מדובר בבוגרים צעירים, בשנות העשרים-שלושים לחייהם – הדיבור על מחאה חברתית-מגדרית, היוצאת כביכול כנגד השתקת 'דיבור נשים ברשות הרבים' וכיוצא בזה, נראה לי מוגזם ביותר

3 במעשי גירוש שהתרחשו באזור טורינו ממש באותו זמן (קיץ 1697) בידי המגרש Chiesa (בשבוועיים הראשונים של יולי ביצע למעלה משישה גירושים ביום), היה מספר כמעט שווה של גברים ונשים; על העניין ראה: G. Levi, *Inheriting Power: The Story of an Exorcist*, Chicago-London 1988 (במיוחד עמ' 3, 8, 17).

4 דוגמאות לגילם הצעיר של אחוזי רוח מופיעות בהערות הנלוות לאורכו של החיבור (דוגמה לחתונה הנערכת ביום הבר-מצווה בשלהי המאה השמונה עשרה ראה להלן, פרק שביעי, הערה 45). בעניין גיל הנישואים ראה לדוגמה: 'י' כץ, 'נישואים וחי אישות במוצאי ימי הביניים', ציון 10 (תש"ה), עמ' 21-54 (כך, לדוגמה, כשמדובר על עליית גיל הנישואים החל במאה השש עשרה, מדובר באי השאת בנות לפני גיל 12! שם, עמ' 36).

ולוקה בהעברת הסיפורת המקורית למציאות המודרנית ולרגישויות הרווחות בעולמה.⁵

בכלל נראה, שניתוח של טקס גירוש רוח במינוח פסיכולוגי-אנתרופולוגי-סוציולוגי, תוך העמדת האדם האחוז (מחלתו, מאווייו המודחקים וכדומה) במרכז, הולם בהחלט מצב שבו החוקר עצמו נוכח באירוע וחווה בהתנהגות ה'פתולוגית' וה'מדרנית'. אבל בעניין שבו אנו דנים – מה שעומד לפני החוקר ברוב המקרים (לא בכלם, כמובן) אינו טקס ממשי, אלא טקסט כתוב, יצירה סיפורית שעלילתה מתארת טקס כזה; וככל יצירה – היא ראויה בראש ובראשונה לניתוח ספרותי.⁶ סיפור הרוח אינו 'מקרה פתולוגי' אלא בראש ובראשונה סיפור, וכך יש להתייחס אליו. ומאחר שמדובר בסיפור עממי, הנפוץ בחברה והופך לנחלתה (גם אם הוא מועלה על הכתב בידי כותב מלומד), הרי כלי הניתוח של תחום הפולקלור הם כמדומה ההולמים אותו ביותר.

הערה אחרונה: תופעת הרוח המזמינה גירוש מכונה בפינו כיום בדרך כלל במונח 'דיבוק', אולם מונח זה מוכר בסוגה לראשונה רק בתחילת המאה השמונה עשרה (1715), ואינו שגור בה לפני כן; לכן נמנענו משימוש בו בחיבורנו, שעיקר עיסוקו במאה השבע עשרה.⁷

*

5 ראה לדוגמה: ר' אליאור, 'הדיבוק – בין העולם הנגלה לעולם הנסתר: קולות מדברים, עולמות שותקים וקולות מושתקים', בתוך: 'י' עמיר (עורך), דרך הרוח: ספר היובל לאליעזר שביד ב, ירושלים תשס"ה (=מחקרי ירושלים במחשבת ישראל יט), עמ' 499-536; ולאחרונה: ר' אליאור וי' בילו, 'מבוא', בתוך: ר' אליאור ואחרים (עורכים), כחלום יעוף וכדיבוק יאחז: על חלומות ודיבוקים בישראל ובעמים, ירושלים תשע"ג, עמ' 217-234 (הרושם העולה לעתים ממאמר מבוא זה הוא, שהמחאה החברתית וה'פמיניסטית' היא של החוקרים עצמם). ראה גם: ת' אלכסנדר, 'דיבוק: הקול הנשי', מכאן ב (תשס"א), עמ' 165-190.

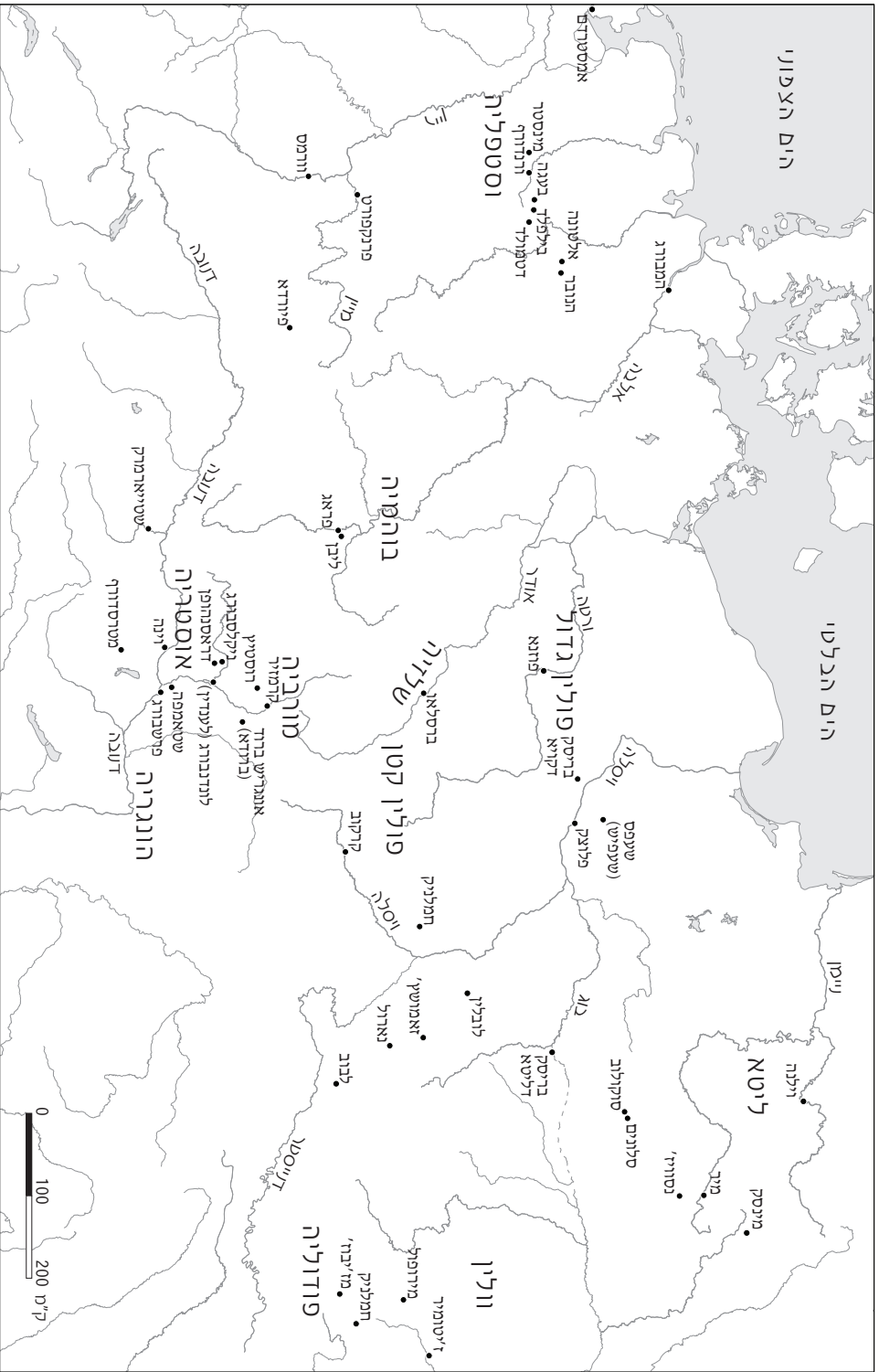
6 בכיוון זה ראה לדוגמה מאמריו של י' בילו, 'הדיבוק ביהדות: הפרעה נפשית כמשאב תרבותי', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ב (תשמ"ג), עמ' 529-563; וכך: 'אסלאי, דיבוק, זאר: נבדלות תרבותית והמשכיות היסטורית במחלות איחוז בקהילות ישראל', פעמים 85 (תשס"א), עמ' 131-148.

7 גרשם שלום מציין כי 'המונח נמצא לראשונה בקונטרס ביידיש שנדפס בוואלין בשנת 1680 בערך' (ראה מאמרו 'הגלגול', בתוך ספרו: פרקי-יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים 1976, עמ' 332, הערה 60); נראה שהכוונה ל'מעשה קורין' שנדפס בפראג ב-1665 לערך (מתרחש בוואלין; ראה להלן, נספח י, דוח טו), אך לא מצאתי בו את המונח 'דיבוק'. בחומר שלפנינו מופיע 'דיבוק' כמילה עצמאית במדריך לגירוש רוח שנכתב כנראה ברבע השני של המאה ה-18 (ראה להלן, נספח ח/IV, סעיף כד: 'לנסות אם עבר הרוח, או השד, או איזה דיבוק'). ברוב על גירוש רוח שהתרחש בגרמניה ב-1715 מופיע הצירוף 'דיבוק משרין' (ראה להלן, נספח יא, דוח א [11]).

תודתי העמוקה לפרופ' חוה טורניאנסקי ולפרופ' לוציה רספה על עזרתן הרבה בתרגום מידיש קדומה לעברית, לפרופ' עלי יסיף על קריאת החיבור ועל הערותיו המועילות, ולידידי פרופ' אברהם נוברשטרן שעמד ועומד לצידי לאורך כל הדרך.

תודה מיוחדת למר שלמה רוזנר, שערך את הספר בקפדנות ובסבלנות אין קץ לאורך שנות חיבורו, לעובדי המכון לתצלומי כתבי יד שבספריה הלאומית על עזרתם המסורה, ולהוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס על הדפסתו הנאה.

עריכה ועיבוד המפה – סופר מיפוי

מפתח שמות אישים

בשלושת המפתחות: ערכים בטקסט לברו או בטקסט ובהערות – באות רגילה; ערכים בהערות בלבד – בעברית באות עבה, בלועזית באות נוטה; ערכים המופיעים בעברית ובשפה נוספת מצויין מקומם לפי שפתם, עם הפנייה לערך שבשפה האחרת

אהרן אבן תיפא (ר' אהרן ׳ תיפא)	204	אאיליון, שלמה בן יעקב
499, 497	455	אבולעפיה, יוסף בן טודרוס הלוי
אהרן אשכנזי (כופר שהפך לרוח)	498,	אבולעפיה (אבולעפיא), יעקב
521, 527	503, 502, 500, 499	
אהרן בן ברוך מרדכי (האדמו"ר	515	אביבי, יוסף
מקיידנוב) 459, 228	442	אברהם (בעל-שם מבוהמיה)
אהרן בן ר' ליבו (ליבוש; מגארול)	37,	אברהם (בעל-שם מפרמישלא)
64, 326, 314, 301, 140, 113, 65	509, 148	
אוגוסטינילו 506, 472	13	אברהם אבן דאוד
אויסטרליץ, ברוך בן זלמן סגל	232	אברהם אשכנזי (בעל-שם מאיזמיר)
אויסטרליץ, משה בן יוסף	44, 232	473
אויערבך, בנימין זאב בן חיים	78	אברהם בן אורי שרגא פייביש ראה:
אויערבך, דוד (טעבלה) בן חיים		חלפן, אברהם בן אורי שרגא פייביש
אשכנזין 376, 202, 199, 198	441	אברהם בן אלחנן בן צבי
אויערבך, חיים בן משולם-זלמן		אברהם בן דוד ראה: אברהם אבן דאוד
('המפורסם') 78		אברהם (אברם) בן חיים ויוטה (ייטא);
אויערבך, יצחק אייזיק בן ישעיה	94, 70, 56, 46, 32, 30,	משעפיש) 94, 70, 56, 46, 32, 30,
77, 78	149, 147, 138, 136, 119, 99, 98	
אויערבך, משולם-זלמן (חתום) בן	227, 178, 175, 173, 171, 159	
(בנימין) זאב 305, 212, 198, 78	307, 303, 301, 300, 298, 294	
אויערבך, שמואל בן דוד (הי"ד)	444	אברהם בן יצחק (מרמון שבספרד)
אויערבך-פישוהוף, וואלף-זאב (אב"ד	427, 401, 376, 198	
ניקלסבורג, חתום) בן משולם-זלמן		אברהם נפתלי הירש לוי בן משה ראה:
('המפורסם') 124, 101, 77, 76		סגל, הירש
, 134, 133, 129, 128, 127, 125	518, 517, 473, 18	אברהם צרפתי
, 310, 305, 232, 198, 160, 158	519, 473	אברהם שניאור די קורוניאל
320	524-521	

- אירל, משה 208-210, 223, 281, 474,
516, 475
- אירלש ראה: שמואל אליעזר בן יהודה
אירלש
- איזנשטאט ראה: איזנשטאט
אייבשיץ, וואלף בן יונתן 78
אייבשיץ, יונתן 11, 78, 107, 108,
127, 203, 204, 207, 215, 218,
219, 220, 221, 242, 243, 244,
251, 282, 354
אייבשיץ, יחיאל מיכל בן יונתן 78,
203
- אייזיק בן משה ראה: גראף, אייזיק בן
משה
- אייזיק בייניש ראה: בייניש, אייזיק
אייזנשטאט, מאיר בן חיים (בעל 'פנים
מאירות') 107, 216, 217, 219
אייזנשטאט, מאיר בן חיים (קצנלנבוגן;
רב בשטאמפה) 106, 107, 108,
110, 111, 118, 125, 127, 131,
185, 203, 217, 218, 311, 443
אייזנשטאט, מרדכי בן חיים
(קצנלנבוגן) 107, 108, 109, 127,
203, 219
- איינהורן, יצחק 8
איצק (שמש מפריילוקא) 45, 46, 161,
377, 461, 509
איצק ר' הענדלש (מנארול) 64, 113,
140, 301, 314, 326
איתמרי, אליהו הכהן ראה: אליהו בן
אברהם שלמה הכהן
אלכויס, יעקב 209
אלכום, יהושע 46, 51, 96, 129,
138, 168, 172, 188, 189, 190,
376, 378, 381, 386, 401, 436,
451, 460, 461, 463, 466, 468,
472, 485, 495, 498, 500, 503, 513
- אויערבך-פישוויף, משולם-זלמן בן יעקב
אלעזר 79, 121, 217, 226
אויערבך-פישוויף, משולם-זלמן
(המפורסם) בן שמעון וואלף (רב
המדינה הראשון) 77, 79, 198
אויערבך-פישוויף, שמעון בן משולם-
זלמן בן יעקב אלעזר 77, 217,
226
אויערבך-פישוויף, שמעון וואלף (רב
מדינת בוהמיה) בן דוד טעבלה 76,
77, 198
אולינוב, אליהו שלמה 242
אופנהיים (אוסף) 2, 38, 87, 120,
191, 192, 197, 199, 202, 306
אופנהיים, דוד יא, 2, 7, 9, 10, 30,
34-48, 62, 70, 75-80, 82, 83, 84,
87, 98, 101, 104, 107, 108, 111,
124, 128, 129, 131, 133-135, 139,
140, 145, 157, 160, 161, 178, 181, 182,
185, 187, 188, 191-193, 197, 198, 199-
203, 204, 205, 212, 214-222, 225,
231-233, 252, 253, 257, 280, 284,
295, 305, 310, 322, 341, 443, 517
אופנהיים, הירש (נכד דוד אופנהיים)
191
אופנהיים, וולפגאנג 44
אופנהיים, יוסף בן דוד 217
אופנהיים, עמנואל 44
אופנהיים, שמואל 44, 70, 103, 131,
199, 215
אורי שרגא פייביש בן אליעזר ראה:
חלפן, אורי שרגא פייביש
אזולאי, חיים יוסף דוד (חיד"א) 284,
463
אטינגר, שמואל 52
אטקס, עמנואל 92, 98, 129, 212,
281, 283, 420

מפתח שמות חיבורים

בית ישראל 42	אביר יעקב 7, 9, 210
בית פרץ 42	אבני צדק 233
בן יוחאי 444	אבק סופרים 218, 219
ברית מנוחה 198, 201, 375, 376,	אגדת ארבעת השבויים ראה: סיפור
427, 401	ארבעת השבויים
ברכת הזבח 284	אגרות הרמ"ז 125, 512
ברכת נפתלי 226	אדיר איום ונורא (פיוט) 97
ברכת שמואל 284	אדם איך יזכה (פיוט) 121
בשורה על פי מרקוס 33, 51, 52,	אור ישראל 218
118	אור צח 463
גינת ביתן 98	אזכרה יום מיתתו (פיוט) 97, 119-
גלגולים ראה: ספר הגלגולים	318, 308, 122
דברי יוסף 189, 475, 481, 485, 487,	איין וואונדרר שיין מעשה 493
489	איין עיפוש ליד ראה: עיפוש ליד
דברי נחמיה 204, 206, 219	איין שיין נייא ספר נקרא מעשה
דרוש התנינים 205	ה' ראה: מעשה ה'
דרישות בעניני המלאכים 434	אלה תולדות יצחק 486-488
דרך חיים 218, 221	אמונת שמואל 284
דרך ישרה 219, 475, 513	אמרי שפר 144
דרכי ציון 70	ארבע חרשים 440
דרשות הרא"ש 10	ארבעת השבויים ראה: סיפור ארבעת
דת אש (שו"ת) 10, 11	השבויים
האוחז ביד מידת משפט (פיוט) 97,	ארי נוהם 81
119, 121, 308, 319	אשל אברהם 215, 218
הבדלה דרבי עקיבא 246, 384, 391,	בירת מגדל עוז 179, 250
531, 530, 392	בית דוד 31, 39, 52, 59, 60, 62, 63,
הגיד מרדכי 537	64, 116, 170, 179
	בית דוד ושלמה 11
	בית יהודה 9